

організаційно-методична робота

Діяльність практичного психолога істотно впливає на роботу всього навчального закладу та мікроклімат у колективі. Цим пояснюються високі вимоги до особистісних якостей цього фахівця, його професійної компетентності та здатності вибудовувати доброзичливі стосунки. Проте і досвідченим практичним психологам, і початківцям інколи доволі складно правильно вибудувати лінію професійної поведінки і не припуститися помилок

Олена КЕПКАНОВА,
завідувач НМЦ практичної психології і соціальної роботи Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Типові помилки і труднощі в діяльності практичного психолога

Помилки в діяльності практичного психолога можуть бути зумовлені різними причинами, однак найпоширенішими є невідповідність його особистісних якостей вимогам, які ставляться до представників цієї професії, та недостатній рівень професійної компетентності, яка здобувається лише з досвідом. Тому сподіваємося, що аналіз типових помилок і труднощів, які можливі в діяльності практичного психолога, застереже від них учорашніх студентів і **допоможе їм ефективно організувати свою роботу** з самого початку, а фахівцям — ретельно проаналізувати свою діяльність.

Помилки під час певних видів діяльності

Основні види діяльності практичного психолога системи освіти — це психологічна діагностика, психологічне консультування, розвивально-корекційна робота, психологічна просвіта батьків та педагогів. Розглянемо типові помилки практичного психолога під час цих видів діяльності.

Переоцінювання ролі психодіагностики та прагнення сховати свою невпевненість за нею можуть не лише позначитися на репутації практичного психолога, а й завдати непоправної шкоди клієнтам. **Психодіагностичні методики є допоміжним інструментом**, їх об'єктивність доволі умовна і пов'язана з досвідом фахівця — як загальним, так і роботи за конкретною діагностичною методикою. Саме тому практичному психологу не слід применшувати роль довірливого спілкування та цільового спостереження.

Найчастіше практичний психолог системи освіти припускається у психологічній діагностиці таких помилок:

- надання переваги діагностичному напрямку або його виокремлення з цілісного діагностико-розвивального чи діагностико-корекційного напрямку роботи;
- нехтування методом спостереження та невміння використовувати його діагностичні можливості;

Психологічна
діагностика

Ключові слова: практичний психолог системи освіти; помилки в роботі практичного психолога; труднощі взаємодії з педагогічним колективом, батьками та дітьми; структурні компоненти психологічної готовності до професійної діяльності; особистісні якості практичного психолога

- встановлення діагнозу лише за результатами тестових завдань, виконаних дитиною, без аналізу умов її життєдіяльності та стосунків з однолітками і близькими дорослими;
- встановлення діагнозу у випадках, що виходять за межі професійної компетентності практичного психолога;
- вільне поводження з діагностичним інструментарієм.

Консультативна діяльність практичного психолога має свої специфічні характеристики та правила, неврахування та недотримання яких призводить до таких **найпоширеніших помилок**:

- самоствердження під час консультації;
- удавана природність чи награність поведінки;
- проекція власних проблем на особистість клієнта;
- оцінювання клієнта;
- відсутність необхідного психологічного настрою, що перешкоджає створенню сприятливого для бесіди психологічного клімату;
- жорстке дотримання обраної гіпотези;
- ігнорування думки співрозмовника чи створення перешкод для роз'яснення ним своєї точки зору, або ж і взагалі перетворення консультації на монолог фахівця;
- перехід до розв'язання проблеми без достатнього вивчення її сутності та умов, у яких вона проявляється;
- використання прямих запитань («у лоб») при неясних мотивах бесіди;
- прагнення обов'язково дати пораду.

Останню у цьому переліку помилку часто можна пояснити специфічним розумінням функцій практичного психолога деякими батьками, а іноді й педагогами: його сприймають як лікаря, який виписує рецепт, і тоді у ліпшому випадку вся родина, а в гіршому — одна дитина, прийме «пігулку» — і все стане як слід. Відомо, що попит породжує пропозицію... Та й результативність у такому випадку доволі висока, адже зробили так, як треба! Залишається лише запитання: кому треба? Батькам? Педагогам? А як треба дитині?

У ситуації психологічного консультування практичний психолог одночасно спирається на свої особистісні ресурси та особистісні ресурси свого клієнта. Тому, підбиваючи підсумки роботи з клієнтом, особливо якщо цей клієнт — дитина, ліпше **переоцінити його можливості і здібності**, ніж недооцінити їх. Насамперед це стосується тих випадків, коли на підставі інформації, отриманої в ході консультативної бесіди з дитиною, надаються рекомендації педагогам та батькам щодо різних аспектів взаємодії з нею. **Віра в клієнта** є обов'язковим правилом у роботі практичного психолога і не лише у психологічному консультуванні.

Перехід до розв'язання проблеми без достатнього вивчення її сутності та умов, у яких вона проявляється, є поширеною помилкою не лише у консультуванні, а й у корекційно-розвивальній роботі.

Педагог звернувся до практичного психолога з проблемою — надмірно агресивна поведінка молодшого школяра. За тиждень практичний психолог надала методисту психологічної служби ра-

йонного науково-методичного центру корекційну програму щодо виправлення агресивної поведінки. Методист оцінив програму так: з точки зору викладача, який оцінює студентську роботу, вона заслуговує на «відмінно». Однак з точки зору практичного психолога системи освіти і конкретного навчального закладу в програмі розглянуто загальні питання, до того ж у ній зовсім не враховано феномен «дитячої агресивності». На запитання методиста: «Чим викликана агресивність?», «В яких умовах її прояви є найінтенсивнішими?», «Чи є агресивність школяра ситуативною реакцією, чи вже стала поведінковою характеристикою?», «Чи є однаково агресивною

його поведінка вдома і в початковому закладі?» — практичний психолог відповіла: «Я не знаю, я працюю лише три тижні».

Тож маємо великий сумнів щодо ефективності розробленої програми. Насамперед **практичний психолог має знати межі своєї професійної компетентності**.

Ще однією поширеною помилкою під час розвивально-корекційної роботи є **переоцінювання практичним психологом значимості та можливостей тренінгу**, ставлення до цього виду групової роботи як до панацеї та єдиної можливої форми навчальної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу. Під час проведення тренінгу практичний психолог може припускатися таких типових помилок:

- перенасиченість вправами;
- театралізація;
- прояви маніпулювання та авторитарності.

Крім того, тренінгом вільно, без обґрунтування часто називають будь-який захід, де активно працюють всі його учасники.

Психологічна просвіта спрямована на **підвищення психологічної грамотності батьків та педагогів**. Цей напрям діяльності практичного психолога розвинений найменше. І основною причиною цього є страх публічних виступів, особливо це стосується початківців. Окрім того, вони мало враховують особистісні, професійні та вікові особливості аудиторії, перед якою мають виступати. Багато складнощів у психологічній просвіті пов'язані саме з тим, що практичні психологи переносять манеру читання лекції з наукової чи викладацької сфери у прикладну.

Серед типових помилок у цьому виді діяльності практичного психолога можна виділити такі:

- надмірне використання складної психологічної термінології без її тлумачення;
- зарозумілість та зверхність у спілкуванні з аудиторією;
- демонстрація менторської позиції;
- неефективне структурування та викладення лекційного матеріалу.

У такому виді діяльності, як психологічна просвіта, **професіоналізм полягає в тому, що практичний психолог уміє:**

- донести психологічні ідеї зрозумілою мовою, адаптувавши їх виклад до аудиторії —
  - педагогів;
  - батьків;
  - дітей різного віку;
- наводити ілюстративні приклади, взяті в основному з професійної діяльності педагогів чи з особистого досвіду (узагальнені або безособові).

Під час підготовки тексту виступу необхідно пам'ятати, що сучасна аудиторія педагогів чекає не просто психологічної теорії, а конкретних, технологічних прийомів і програм психологічної взаємодії з дітьми і дорослими для оптимізації та підвищення ефективності їх навчальних та особистих взаємодій.

Труднощі взаємодії з учасниками освітнього процесу

Для успішної роботи практичному психологу **необхідно мати певні особистісні та професійні якості**, ревно ставитися до вдосконалення стилю своєї діяльності та професійної компетентності. Йому необхідно володіти певним арсеналом знань, умінь і навичок та постійно вдосконалювати їх, поповнювати перелік засобів і методів роботи, а також обов'язково підтримувати взаєморозуміння з адміністрацією навчального закладу, педагогічним колективом, дітьми та їхніми батьками.

Ні у школі, ні в дитячому садку практичний психолог без співпраці з адміністрацією, без доброзичливих стосунків з педагогічним колективом не зможе ефективно виконувати свою роботу. Як же уникнути помилок у формуванні взаємин практичного психолога з адміністрацією та педагогічним колективом навчального закладу? Робота практичного психолога має сенс, якщо вона заснована на довірі. Педагог може звернутися за допомогою і прийняти її лише від тієї людини, яку поважає і якій вірить. Не обманути довіру педагога може лише той практичний психолог, який постійно дотримується професійної етики та є відповідальним: зберігає як професійну таємницю всі відомості про клієнта і ніколи не завдає йому шкоди (це стосується всіх, хто звертається за допомогою до практичного психолога). Уникнути протиріч між практичним психологом і педагогами та **усунути помилки і труднощі у взаємодії можна лише під час спільної рефлексивної роботи.**

У міжособистісних стосунках з педагогічним колективом практичному психологу необхідно зберігати деяку особисту дистанцію, дещо відмежуватися від повсякденних міжособистісних зв'язків. Педагогічний колектив — це своєрідна система за своїм складом (переважно жінки) і за змістом стосунків (в основному емоційні контакти). Перебуваючи всередині складного мережива міжособистісних симпатій і антипатій, тонких емоційних ігор і маніпуляцій, **практичному психологу необхідно залишитися на професійній позиції**, зберегти авторитет, право на незалежну експертну оцінку. Дуже не-

Взаємодія
з педагогічним
колективом

Взаємодія з батьками

просто підтримувати дружні та ділові стосунки і при цьому не переходити певної емоційної межі.

Особливою категорією людей, з якими доводиться мати справу практичному психологу системи освіти, є батьки. У роботі з родиною виникає чимало труднощів. Деякі з них спричинені тим, що підготовка практичних психологів системи освіти не зорієнтована на надання допомоги батькам та родині як цілісному організму. Будуючи взаємини із сім'ями дітей, фахівцеві варто пам'ятати про специфічну закритість сучасної родини та про виняткове ставлення до матері як ментальну особливість українців.

Роботу з батьками слід починати зі зміни психологічної установки педагогів і батьків на роль сім'ї у формуванні особистості. Вони мають усвідомити, що:

- дитину необхідно повернути в сім'ю;
- функцію головних вихователів мають виконувати батьки;
- сім'я має бути «домашньою академією».

Практичному психологу, який працює із сім'єю, однак недостатньо обізнаний із сімейною психологією, ліпше обмежитися психологічною консультацією і не прагнути до психокорекційної роботи. Слід пам'ятати, що психокорекція не є основним методом роботи практичного психолога.

Взаємодія з дітьми

Працюючи з дитиною, практичний психолог має насамперед досконало знати вікові особливості її розвитку на кожному віковому етапі дитинства, адже без цих знань зрозуміти специфіку індивідуального становлення дитини і забезпечити оптимальні умови для цього неможливо.

«Не нашкодь» є найголовнішим принципом у роботі практичного психолога. Цього принципу слід обов'язково дотримуватися у взаємодії з дітьми будь-якої вікової категорії та з усіма дорослими учасниками освітнього процесу. Причиною недотримання цього принципу зазвичай є певна квапливість у проведенні психодіагностичних заходів та формулюванні висновків і рекомендацій.

Зауважимо також, що для школярів практичний психолог має бути авторитетом, освіченим і досвідченим дорослим, фахівцем, який доступний для спілкування та обговорення з ним будь-яких питань, що турбують, але в жодному разі він не має бути для них учителем.

Професійна позиція практичного психолога має забезпечувати школярам:

- упевненість у конфіденційності всього, що відбувається у стінах психологічного кабінету;
- розуміння відповідальності роботи практичного психолога і важливості та серйозності тих завдань, які він пропонує виконати.

Розвивальна і корекційна, просвітницька і психопрофілактична робота

практичного психолога зі школярами має стати не лише частиною навчально-виховної системи. Насамперед вона має стати необхідною для самих школярів і при цьому не втратити для них своєї емоційної привабливості.

Психологічна готовність до професійної діяльності

Діяльність практичного психолога не буде ефективною та продуктивною, якщо він сам психологічно не готовий до неї. На думку відомого психолога Льва Кандибовича, психологічна готовність до професійної діяльності виникає у разі сформованості **низки її структурних компонентів**:

- *операціональний компонент* — професійні знання, уміння і навички та їх специфічне поєднання, яке відбулося в результаті набуття фахівцем професійного досвіду;

- *мотиваційний компонент* — позитивне ставлення до майбутньої професії, потреба розв'язувати поставлене завдання, прагнення досягти успіху та показати себе з найліпшого боку;

- *емоційно-вольовий компонент*, який об'єднує почуття відповідальності, впевненість в успіху, наснагу, а також мобілізацію сил, зосередженість на завданні, подолання страхів і сумнівів.

Проте інколи психологічна готовність до діяльності є спотвореною. Уявлення про професію практичного психолога абітурієнти складають через інформацію, отриману з різних джерел і не в останню чергу з медійного та кінопростору. Тут психолог постає публічною, респектабельною і фінансово забезпеченою особою. Але мало хто зі студентів психологічних факультетів замислюється над тим, скільки років копіткої, буденної, геть зовсім не публічної та й не дуже грошовитої праці потрібно витратити на те, щоб створити власне ім'я у професії.

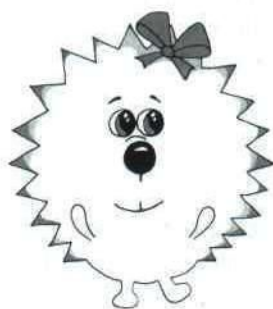
Студентській групі запропонували стати учасниками волонтерського руху, який опікується дітьми з онкологічними захворюваннями. Одна зі студенток пояснила свою відмову так: «Навіщо мені ці сльози і проблеми на кшталт «нема грошей»? Я планую працювати психологом-консультантом із солідною клієнтурою». Тут виникає риторичне запитання: чи буде готова дівчина працювати з не менш складними проблемами хай навіть солідного клієнта, якщо вже сьогодні вона не виділяє його особистість, вважаючи його «клієнтурою»?

Особистісні якості практичного психолога

Для психолога як професіонала є дуже важливою його особистість, адже вона — головний інструмент його професійної діяльності. Якщо людина нам приємна і симпатична, то спілкування з нею будується насамперед на довірі. Практично все сказане і зроблене приємною нам людиною, ми не аналізуємо, а беремо на віру. З часом така людина стає для нас значимою, її погляди ми вважаємо правильними, до її думок ми готові прислухатися, а порад — дотримувати.

“ Вчитися треба на чужих помилках. Припуститися всіх своїх все одно не встигнете.

Іоанна Хмелевська

ватись. І навпаки, з людиною, до якої під час спілкування виникає стійка антипатія, складно ідентифікуватися: її поради і рекомендації піддаємо сумніву, вони здаються неприйнятними, а отже дотримуватись їх ми не будемо.

Основним чинником, що визначає професійну придатність психолога, є **гуманістична спрямованість** його поглядів, думок, дій. **На практиці це проявляється як:**

- ставлення до кожної людської істоти як до абсолютної цінності;
- особистісна та соціальна відповідальність;
- загострене почуття добра та соціальної справедливості;
- почуття власної гідності й повага до гідності іншої людини;
- толерантність;
- увічливість;
- порядність;
- готовність зрозуміти інших і прийти їм на допомогу.

Важливими **особистісними характеристиками практичного психолога є:**

- гармонійність Я-концепції;
- емоційна стійкість;
- соціальна адаптованість.

Професійні знання і вміння — це об'єктивні характеристики праці практичного психолога, а особистісні установки і ціннісні орієнтації — її суб'єктивні характеристики.

Можна виділити **помилки, що виникають через невідповідність особистісних якостей** практичного психолога вимогам професії та через професійну некомпетентність:

- прив'язаність до одного концептуального підходу. Це є більш характерним для психологів, які закінчили вищі навчальні заклади, що не мають педагогічної спрямованості;
- оцінне ставлення до інших можливих точок зору;
- нерозуміння міжособистісного впливу, схильність бачити в усьому лише віддзеркалення своїх прямих дій;
- конфлікти у стосунках з оточенням;
- нав'язування педагогічному колективу своєї програми та своїх знань як єдино можливого варіанту роботи;
- пропонування форми роботи, яка незрозуміла чи неприйнятна для педагогічного колективу, а в разі відмови від неї — займання позиції «ображеного»;
- робота лише за заявками педагогів та адміністрації («роблю, що бажаєте»).

Типові помилки і труднощі затримують професійне становлення практичного психолога, і, як наслідок, його робота стає неефективною. Зберегти об'єктивну і принципову позицію, за жодних умов не допустити маніпулювання людьми можна лише послідовно дотримуючись наукового підходу до справи. ψ